

FEHÉRVÁRI ANIKÓ – HÍVES TAMÁS

A középfokú továbbtanulás néhány jellemzője

ÉRTELMEZÉSEK, VITÁK

BEVEZETÉS

A magyar oktatáspolitikai gyökeres fordulatot vett a 2010-es kormányváltást követően. A 2011-es köznevelési törvény alapvető változásokat hozott az oktatásban mind az irányítás és finanszírozás, mind a tartalomfejlesztés területén. Az átalakítások célja egyrészt az volt, hogy növekedjen a köznevelési, szakképzési rendszer eredményessége, végső soron a tanulók teljesítménye, amely az elmúlt 18 évben a nemzetközi és a hazai országos kompetenciamérések adatai szerint változatlan, emellett nem titkolt cél volt a rendszer méltányosságának növelése is. A szakképző rendszer átalakítása mellett a gazdasági érdekszervezetek azon érve is állt, hogy az oktatási rendszernek jobban kell illeszkednie a munkaerőpiaci igényekhez, és a korábbiakhoz képest nagyobb arányban kell kibocsátania képzett szakmunkásokat.¹ 2019-ben ismét felmerült a szakképzés átalakításának igénye, mivel az eddigi oktatáspolitikai beavatkozások nem hozták meg a várt eredményt. A „Szakképzés 4.0” kormánystratégia elképzelései² azonban alapvetően nem változtatnak a képzés szerkezetén, vagyis továbbra is marad a korai szelekció.

A tanulmány azt vizsgálja, hogy a tanulói/szülői preferenciák, a bekerülési esélyek hogyan változtak a középfokú képzésben az utóbbi években, mely képzések iránt növekedett vagy éppen csökkent a kereslet a tanulók, a családok részéről, valamint a szakpolitikai változások tetten érhető-e ezen preferenciák változásaiban.

Az elemzés alapját a KIFIR adatbázis adja, amely a középiskolai felvételi eljárás reguláris adatgyűjtése. A KIFIR informatikai rendszer 2000 óta működik Magyarországon, feladata a középiskolai felvételik adminisztrációs lebonyolítása, a jelentkezések regisztrálása. Elemzésünk tehát az elmúlt bő másfél évtized trendadatait mutatja be, valamint a 2017-es év részletesebb területi szintű adatait is vizsgálja. 2016-ban a középfokú iskolák megnevezésében jelentős változás történt, csak a gimnáziumok maradtak a régi nevükön. A szakközépiskolákból szakgimnáziumok, a szakiskolákból szakközépiskolák, a speciális szakiskolákból szakiskolák lettek. Elemzésünk hosszú távú idősorokat dolgoz fel, ezért az egyszerűség és az összehasonlíthatóság kedvéért maradtunk a középfokú képzés régi elnevezéseinél.

¹ A témáról bővebben a szerzők alábbi *Educatio*-cikkből írnak: <https://akademai.com/doi/abs/10.1556/2063.26.2017.4.5>

² <http://www.bkmkik.hu/hu/aktualis-hirek/szakkepzesi-hirek/3432-uj-strategia-szakkepzes-4-0>

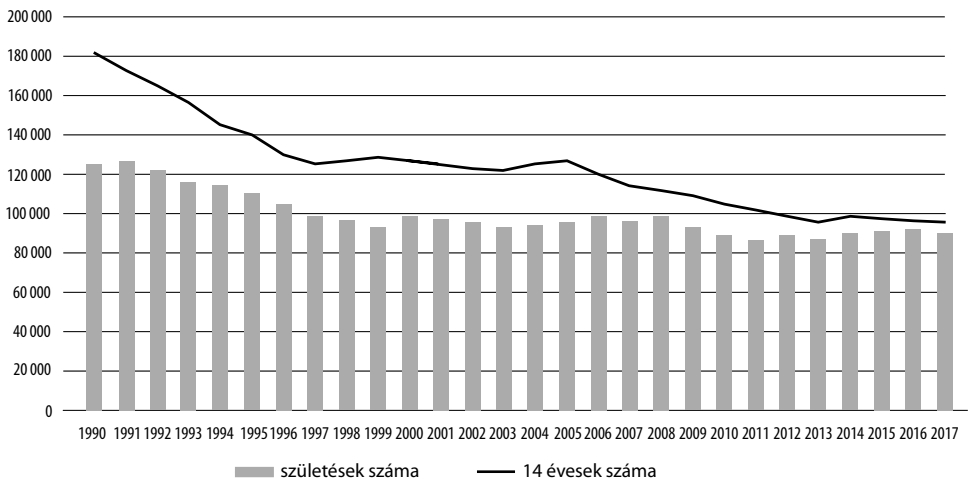
DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐK

A középfokú beiskolázás adatainak vizsgálata előtt két adatsor bemutatása nélkülözhetetlen ahhoz, hogy megértsük az iskolai továbbhaladás ezredforduló utáni folyamatait. Az 1. ábra az 1990 és 2016 közötti demográfiai trendeket mutatja be. A magyar közoktatásnak egy tartósan leszálló demográfiai trendre kell felkészülnie, amelyben az újonnan született korosztályok egyre csökkenő létszámúak. Jól látható, hogy a középfokú beiskolázás által alapvetően³ érintett 14 éves korosztály nagysága folyamatosan csökkent 1990 óta. Ugyanakkor a beiskolázási adatok azt mutatják, hogy ez a demográfiai apály csak 2006/2007 után jelentkezett a középfokú képzésben, mivel a képzés le- (6 és 8 osztályos gimnáziumi képzés, 0. évfolyamok bevezetése) és felfelé terjeszkedése (érettségi utáni szakképzés)

az egyre csökkenő létszámú korosztályokat egyre hosszabb ideig tartotta benn az oktatásban. A 2. ábra is ezt támasztja alá. Az adatok a középfokú képzésben részt vevők számát, valamint hozzájuk viszonyítva a 15–19 éves korosztály arányát mutatják. Megállapítható, hogy a rendszerváltást követően meredeken emelkedik a középfokú képzésben résztvevők aránya, ugyanakkor az is látható, hogy 2011 után ez folyamat megtorpan, és csökken a 15–19 éves korosztály képzésben való részvétele. Ez valószínűleg köszönhető a tankötelezettségi korhatár lejjebb szállításának (2011-ben 18 éves korról 16 éves korra módosult), valamint a középfokú iskolarendszer szerkezeti átalakításának is: megállt a képzések felfelé terjeszkedése, amely főként a szakképzést érintette. 2013 óta a szakiskolai képzés a korábbi 2+2 vagy 3 éves képzésről 3 évre módosult. 2016-tól pedig a szakközépiskolai képzés is átalakult.

1. ÁBRA

A 14 éves korosztály létszáma 1990–2017 között

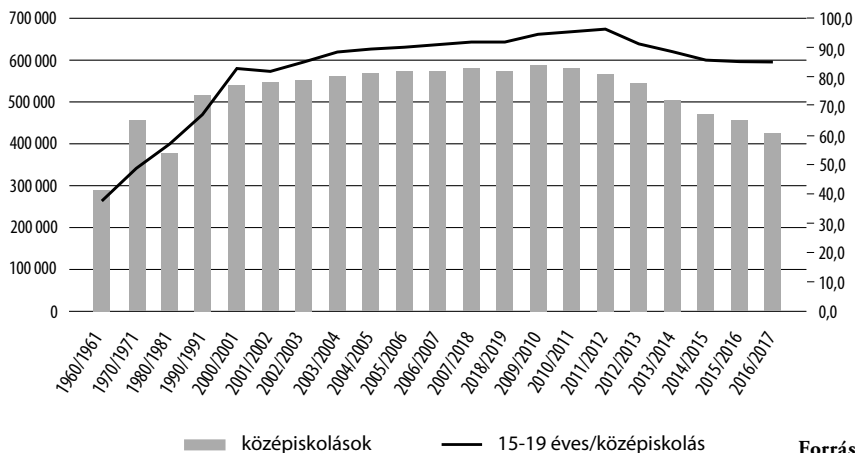

Forrás: KSH

³ A 6 és 8 osztályos gimnáziumi képzésre 10, illetve 12 éves korban iskoláznak be, míg a többi középfokú képzésbe 14 éves korban.

2. ÁBRA

A középiskolások száma (fő) és a 15–19 éves korosztály aránya (%) 1960 és 2017 között

Forrás: KSH

A KÖZÉPFOKÚ BEISKOLÁZÁS TRENDJEI

A középiskolai jelentkezés során a tanuló bármennyi iskola bármennyi tagozatát⁴ megjelölheti, a tanuló/szülő elsődleges preferenciáját az első helyen megjelölt iskola és tagozat jelzi. A 3. ábra szemléletesen mutatja be, hogy miként alakultak az első helyen történő jelentkezések, illetve milyen különbségek mutatkoznak a képzési típusok között. Az idősebb ábrából egyértelműen látszik, hogyan változott a különböző képzésekbe jelentkezők aránya. Az elmúlt másfél évtizedben folyamatosan emelkedett a gimnáziumba jelentkezők aránya: 2001-ben még csak a

folyamatosan emelkedett a gimnáziumba jelentkezők aránya

jelentkezők 30%-a írt be első helyen valamilyen gimnáziumot, 2017-ben már 48%-uk. Ez a rendkívül magas növekedés – több mint 50%-al emelkedett 15 év alatt – jelzi, hogy a tanulók, illetve a szüleik elsősorban és egyre inkább az általános kép-

zést látják sikeresnek és fontosabbnak a diákok továbbhaladása szempontjából. Ennek hátterében az áll, hogy a gimnáziumokban végzők többsége tovább akar tanulni a felső-

oktatásban. Ugyan a gimnázium mellett a szakközépiskolában (szakgimnáziumokban) végzetteknek is van lehetősége a felsőfokú továbbtanulásra (hiszen mindkét iskolatípus érettségivel zárul), mégis, a gimnáziumokból érkezők a szakközépiskolásokhoz képest nagyobb eséllyel tervezhet-

⁴ A három fő képzésen belül számtalan tagozat létezik: a szakképzésben alapvetően szakmacsoportok szerinti tagozatok, míg az általános képzésben nyelvi tagozatok, két tanítási nyelvű tagozatok és egyéb tantárgyakat kiemelt óraszámú tanító tagozatok vannak. A tagozatok eltérő képzési időt is megjelölhetnek, így a tipikusnak számító 4 éves középiskolai képzés 5 éves is lehet.

nek felsőfokú továbbtanulást, a két képzés közötti esélykülönbségek a kétezres évekhez képest egyre inkább nőnek, valamint a szakközépiskolások körében fokozódik az önszelekció, vagyis egyre kisebb arányban jelentkeznek felsőfokra (Szemerszki, 2012; 2014). Emellett a szakközépiskolai képzés 2016-os átalakulása azt is eredményezte, hogy ebből a képzésből már csak szakirányú felsőoktatás felé vezet az út, vagyis jelentősen korlátozottá válnak a továbbtanulási lehetőségek, irányok. Tovább csökkenti a felsőoktatás felé vezető utat, hogy 2020-tól a felsőoktatásba lépés feltétele a középfokú nyelvvizsga. A felvételi jelentkezési adatok szerint 2017-ben a gimnázisták közel 60%-a rendelkezett nyelvvizsgával, míg a szakképzésben érettségizőknek csak alig 23%-a.

Az expanzió másik lehetősége a nagyfokú területi egyenlőtlenségek csökkentése. A felsőfokú továbbtanulási igények (jelentkezések) és realizálásuk területi szerkezetét vizsgálva olyan társadalmi eredetű egyenlőtlenségek mutatkoznak, amelyek egyaránt összefüggésbe hozhatók az adott térségek gazdasági fejlettségével és a felsőoktatás területi szerkezetével (Forray és Kozma, 1999). A területi egyenlőtlenség mérséklésének több eszköze is van – az oktatáspolitikai számára a leginkább hozzáférhető a felsőoktatás hálózatának átalakítása, amely jobban közelít a helyi igényekhez. (Híves és Kozma, 2014).

Az elsődleges preferenciák alapján gimnáziumokba jelentkezők arányának növekedésével párhuzamosan folyamatosan csökkent a szakközépiskolákba jelentkezők száma. Az idősoros adatok azt mutatják, hogy 2007 fordulópontot jelent, ekkor jelentős törés következett be a két intézménytípusba való jelentkezésben,

megugrott a gimnáziumokba, és jelentősen csökkent a szakközépiskolákba jelentkezők száma. Ez volt az első év, amikor a gimnáziumban továbbtanulni szándékozók aránya meghaladta a szakközépiskolákba jelentkezőket. Az évtized elején még 15,4 százalékpontnyi előnyben volt a szakközépiskola a gimnáziumhoz képest, amely az évek során lassan leapadt, így 2016-ra már a gimnáziumoknak van 14 százalékpontos előnyük.

A szakiskolások továbbtanulási aránya lassabban változott, némi hullámmal azonban csökkenő tendenciát mutat. A 2010-es évek elején ismét növekedni kezdett az ide jelentkezők aránya, azonban ez a folyamat

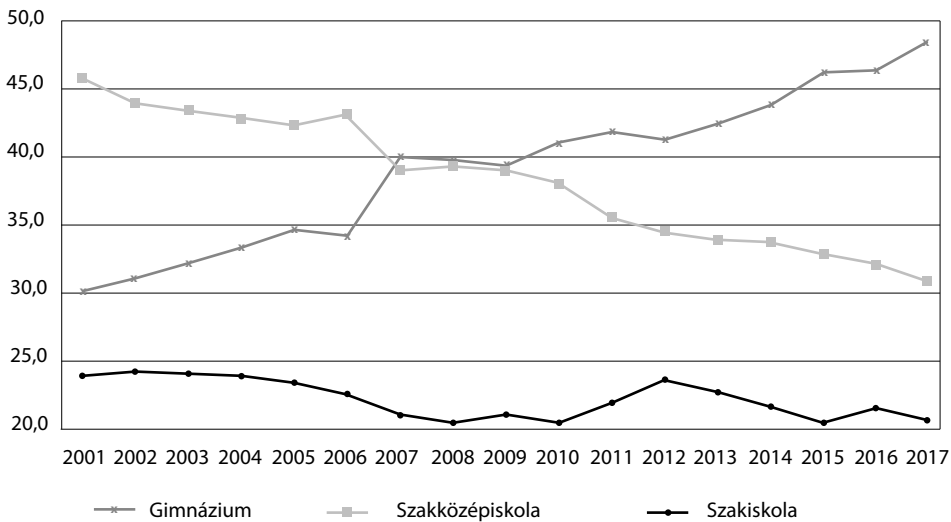
2012-ben megtorpant, és az elmúlt 5 évben erőteljes csökkenés után stagnálás látszik a kormányzat és az oktatáspolitikai folyamatok erőfeszítései ellenére.

A jelentkezés, különösen az első helyen történő jelentkezés, még nem jelenti azt, hogy valóban abban a képzési típusban is kezdi meg tanulmányait a tanuló, inkább csak a tanulói, szülői igényeket, vágyakat mutatja. A 4. ábra az elmúlt 16 év felvételi arányait ábrázolja intézménytípusok szerint. Jól látható, hogy a gimnáziumi képzés felülkerekedése közel sem mutatható ki olyan arányban, mint a jelentkezésnél. A felvettek esetében csak 2011-től haladta meg a szakközépiskolások arányát a gimnázistáké, és a két intézménytípus közötti eltérés közel sem akkora, mint a jelentkezéseknél, vagyis kevésbé nyílt szét az olló szára. Azonban a tendencia ugyanaz, a gimnáziumi képzésbe felvettek aránya egyre inkább növekszik, a felvételi adatokban azonban csak az elmúlt hét év jelentett fordulópontot. Vagyis míg a szakképzésben nincs verseny a bejutáskor, a gimnáziumokban egyre növekszik.

ebből a képzésből már csak szakirányú felsőoktatás felé vezet az út

3. ÁBRA

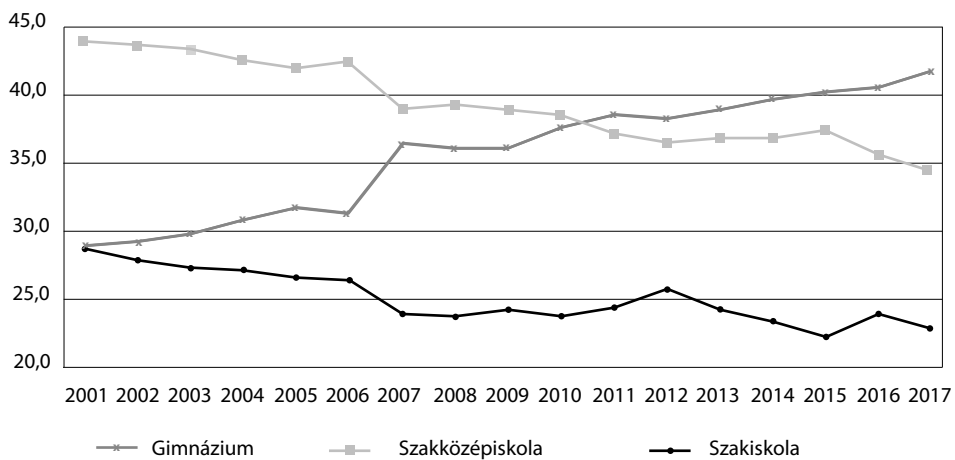
Hova jelentkezett első helyre, képzési típus szerint (%) 2001–2017

Forrás: KIFIR

4. ÁBRA

Hova vették fel, képzési típus szerint (%) – 2001–2017

Forrás: KIFIR

FENNTARTÓK SZERINTI TERÜLETI KÜLÖNB-SÉGEK

A középfokú képzések fenntartók szerinti megoszlása jelentős eltérést mutat iskolatípusonként. A gimnáziumoknál a legkisebb az állam szerepe, országosan az állami fenntartású férőhelyek aránya alig több mint 60%, a többi főleg egyházi, de a magán fenntartású gimnáziumi férőhelyek száma is viszonylag magas (15%). A szakképzésnél az állam a döntő fenntartó, az országos arány 80% körüli (a nappali képzés meghirdetett férőhelyei alapján) (*Fehérvári és Híves*, 2018).

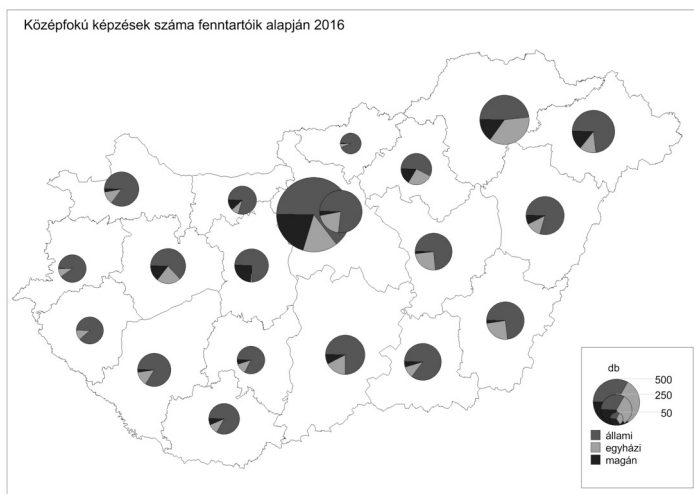
A képzési kínálat intézményfenntartók szerint jelentős területi eltérést mutat (5. ábra). Az alábbi térképen jól látható, hogy vannak olyan megyék, országrészek, ahol középfokon továbbra is az állam maradt a domináns fenntartó. Nógrádban gyakorlatilag csak állami oktatásban vehetnek részt a tanulók, de a Nyugat-Dunántúl régióból származó adatok is ezt mutatják; Vas és Zala megyében közel 90%-os az állami fenntartásban meghirdetett képzőhelyek száma. Az állami képzőhelyek az egyháziak megnövekedett száma miatt szorultak vissza. Az egyházi kínálat a Dunántúlon az országos átlag alatt marad, olyannyira, hogy Fejér megyében az 1%-ot alig éri el. Ugyanakkor – hagyományos történeti szerepe miatt is – kivételt jelent ez alól Veszprém megye, ott 22%-os az egyházi képzési kapacitás. A különböző egyházak markáns szereplővé váltak középfokon Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, 36%-os az arányuk a képzési kínálatban. Emellett Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Békés megyében is négyből egy helyet az egyházak kínálnak. Fontos megjegyeznünk, hogy Borsodban (ebben a megyében egyedül!) az állami képzési kapacitás már 50% alatti, ami nemcsak az egyházi sze-

repvállalásnak köszönhető, hanem annak is, hogy a magán és alapítványi oktatás is országos átlagon felül van jelen itt. A magánoktatási képzőhelyi kínálat Fejér megyében a legnagyobb, emellett még Budapesten jelentős. Kiemelhetjük még Szabolcs-Szatmár-Bereg és Komárom-Esztergom megyét is, ahol a magánoktatás képzési kapacitása magasabb az országosnál, és megelőzi az egyháziakét. Azt, hogy mi is húzódik meg az adatok mögött, csak feltételezhetjük, látható, hogy ez nemcsak gazdasági, szegénységi vagy éppen településszerkezeti kérdés, hiszen nem minden szegény vagy aprófalvas térségben van jelen, hanem az egyes egyházak eltérő stratégiájából is fakad. Általában jellemző, hogy ott, ahol egyfajta képzési szinten megjelenik egy egyház, a teljes képzési spektrumot is szeretné megjeleníteni, tehát ahol óvoda, általános iskola működik, ott középfokon is tervez, terjeszkedik.

Képzéstípus szerint megállapítható, hogy Baranya megyében, Pest megyében, illetve Budapesten a középiskolába jelentkezők több mint felét teszik ki az első helyen gimnáziumi képzésbe jelentkezők. A fővárosi iskolákban a tanulók csaknem kétharmada ilyen. A felvettek aránya elmarad a jelentkezőkétől, vagyis a bekerülési esély az általános képzésbe rosszabb, mint a szakképzésbe. A legnagyobb a különbség a jelentkezők és felvettek arányában ott van, ahol legtöbben választanak ezt a képzést, vagyis a fővárosban és Pest megyében. A szakközépiskolai képzést illetően, a jelentkezések megyék szerinti adatai alapján Győr-Moson-Sopront emelhetjük ki, ott a legmagasabb az első helyen e képzést választók aránya – de a felvettek aránya itt is meghaladja a jelentkezőket. Egyetlen olyan megye van csupán, ahol némi szelekcióval élnek a szakközépiskolák, ez pedig Tolna, ahol a bekerülők aránya némileg kisebb, mint a jelentkezőké. Ez a

5. ÁBRA

A középfokú képzések száma fenntartói alapján, 2017

Forrás: KIFIR

szakmunkásképzésre már nem mondható el: minden megyében többen kerülnek be ebbe a képzésbe, mint ahányan ide jelentkeztek. Ugyanakkor az adatok arra is rámutatnak, hogy igen nagyok a területi eltérések, a jelentkezők arányát tekintve két-háromszoros különbségek is vannak a megyék között. Így Budapesten, Pest megyében nagyon kevesen választják ezt a képzést. Ugyanez jellemző Csongrádra is, ebben a megyében a gimnáziumi képzésbe jelentkezés átlagosnak mondható, inkább a szak-
középfokú képzést választók magas száma miatt alacsony a szakmunkásképzést választók aránya. Viszont van néhány olyan megye, ahol hátról legalább egy tanuló a szakmunkásképzést preferálja: Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Somogy megye

két-háromszoros
különbségek is vannak a
megyék között

diákjai. Ezek közül Borsodban és Nógrádban az elmúlt négy évben diagnosztizálható ez a növekedés; az adatokból az is látható, hogy az érettségit adó szakközépfokú helyett választják a szakmunkásképzést.

KONKLÚZIÓ

Megállapítható, ahogyan a demográfiai trendekből prognosztizálható volt, hogy a középfokra felvettek aránya folyamatosan nő, vagyis egyre többen kapnak lehetőséget arra, hogy akár a felsőoktatásig is eljussanak. Vagyis összességében a középfokú képzésbe növekedtek a bekerülési esélyek, a tanulók és a szülők realizálni tudták elsődleges preferenciáikat.

Ugyanakkor a középfokú képzés három útja nem egyenlő bekerülési esélyeket biztosít. A szakképzésbe jelentkezők bekerülési esélye közel 100%-os. 2009-től

kevesebben jelentkeztek első helyen szakiskolába, mint ahányan valójában odakerültek. A gimnáziumi képzésbe a legnehezebb a bekerülés, itt nagyobb a

1. TÁBLÁZAT

Képzéstípus szerinti különbségek a jelentkezők és felvett arányában (%), megyék szerint, 2016-ban

Megye	Gimnázium, jelentkezők	Gimnázium, felvettek	Szakiskola, jelentkezők	Szakiskola, felvettek	Szakiskola,* jelentkezők	Szakiskola,* felvettek
Bács-Kiskun	38,8	34,6	36,2	38,2	25,1	27,1
Baranya	51,0	49,2	27,2	27,8	21,9	22,9
Békés	36,6	35,0	36,1	36,9	27,3	28,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	35,5	32,4	32,7	34,2	31,8	33,4
Budapest	61,6	53,3	29,0	34,8	9,4	11,9
Csongrád	44,7	40,6	38,7	42,0	16,5	17,4
Fejér	38,9	31,7	36,4	43,1	24,7	25,2
Győr-Moson-Sopron	37,6	31,3	42,2	45,8	20,2	23,0
Hajdú-Bihar	43,1	36,3	35,0	38,5	22,0	25,2
Heves	42,4	38,1	30,3	32,2	27,3	29,7
Jász-Nagykun-Szolnok	36,4	33,8	32,5	34,1	31,1	32,1
Komárom-Esztergom	44,9	38,9	29,9	33,0	25,2	28,1
Nógrád	35,4	34,9	30,0	32,1	34,6	33,0
Pest	58,4	50,8	25,2	29,9	16,4	19,3
Somogy	35,8	33,1	31,3	32,2	32,8	34,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	37,5	34,3	30,2	32,2	32,3	33,4
Tolna	38,3	38,8	32,4	29,9	29,3	31,3
Vas	40,2	36,8	37,6	39,4	22,3	23,8
Veszprém	42,3	38,7	30,7	33,5	27,1	27,8
Zala	43,8	35,1	33,6	38,5	22,6	26,4
Országos	46,2	40,5	32,1	35,5	21,7	24,0

Forrás: KIFIR, 2016

*speciális szakiskolával együtt

férőhelyek kihasználtsága is. A tanulók jelentkezési preferenciái határozott változást mutattak. Az első helyes jelentkezések esetében folyamatosan emelkedett a gimnáziumi képzésbe, míg folyamatosan csökkent a szakközépiskolákba jelentkezők aránya. Az évezred elején a két, érettségít adó képzés közül a szakközépiskola volt népszerűbb. 2007 fordulópontot jelent, ez volt az első év, amikor a gimnáziumba jelentkezők aránya meghaladta a szakközépiskolákba jelentkezőkét. Ennek nyilvánvaló oka a felsőfokú továbbtanulás, hiszen jóval nagyobb eséllyel kerülnek be a gimnáziumi tanulók a felsőfokú képzésbe, mint a szakközépiskolások. A szakiskolásokba jelentkezők aránya – kisebb hullámmal – lassú csökkenést mutat.

Az is megállapítható, hogy az állami képzés kevésbé érzékeny a tanulói igényekre és a demográfiai folyamatokra, a gimnáziumi keretszámok határozottan a magán és egyházi szektor irányába rendeződnek át, a nem állami fenntartók rugalmasabban követik az igényeket.

Hiába az erőteljes kormányzati politika, amely a szakképzést preferálja, a tanulók, a szülők inkább az általános képzést választják. A *Szakképzés 4.0* viszont az általános kompetenciák megerősítését továbbra sem kínálja, helyette újabb névváltoztatással szeretné vonzóvá tenni a szakgimnáziumokat, mellette felcsillantja a felsőoktatásba való bejutás megkönnyítését is – megfélelmezve arról, hogy a modern munkaerőpiac hosszú távon inkább a magas szintű általános kompetenciákat díjazza.

IRODALOM

- Fehérvári Anikó és Híves Tamás (2018): Tanulói preferenciák, oktatáspolitikai szándékok. *Educatio*, **26**. 4. sz., 567–580.
- Forray R. Katalin és Kozma Tamás (1999): *Regionális folyamatok és térségi oktatáspolitikai*. Oktatáskutató Intézet, Budapest.
- Híves Tamás és Kozma Tamás (2014): Az expanzió vége? *Educatio*, **13**. 2. sz., 239–252.
- Szemerszki Marianna (2012): *A képzési szerkezet átalakulása – belépés a felsőoktatásba (2001–2011)*. Konferencia-előadás, Corvinus Egyetem, 2012. 11. 30.
- Szemerszki Marianna (2014) A középiskolából a felsőoktatásba – jelentkezési és felvételi tendenciák. *Felsőoktatási Műhely*, **8**. 1. sz., 47–63.

Belényesy Zsófia: Válaszút
(2018)

„Szerintem a lepusztulóban lévő, öreg, kopott dolgoknak van valami furcsa szépségük, pont, mint ennek a kiszolgált vasúti táblának, ami előtt elmegyek minden reggel. Egyszerre szép és szomorú, valahányszor ránéz az ember, úgy érzi, választúthoz ért.”

